

UDK: 737.1(091)(575.1)

Kamola QURBONALIYEVA,

Talaba, O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail: qurbonaliyevakamola@gmail.com, ORCID: 0009-0008-6544-6472

Shokir PARMANOV,

O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O'zbekiston.

E-mail: sh.parmanov@nuu.uz ORCID: 0000-0002-4209-1524

PhD M.Primov taqrizi asosida

A DINAR OF KISH MINT FROM THE REIGN OF KHWARAZMSHAH ALA AL-DIN MUHAMMAD II

Annotation

This article presents a scientific study of a silver dinar minted in the city of Kish (present-day Shahrisabz, Kashkadarya region, Uzbekistan) during the reign of Ala al-Din Muhammad II of the Khwarazmian dynasty (AD 1200–1220 / AH 596–617). The coin, weighing 5.1 grams and measuring 26 mm in diameter, is described in full detail on both obverse and reverse. The Arabic inscriptions - including the shahada (Islamic declaration of faith), the title of Abbasid caliph al-Nasir li-Din Allah, the ruler's laqab, and the mint and date indications - are fully transcribed and translated. The article also examines the historical role of the Kish mint in medieval Mawarannahr, the Khwarazmian monetary reforms, and political relations with the Abbasid Caliphate. A comparative analysis with international numismatic catalogues (Album Islamic, Numista, SNA Tübingen) is conducted.

Keywords: numismatics, Khwarazmian Empire, Ala al-Din Muhammad II, Kish mint, Shahrisabz, dinar, medieval coinage, Mawarannahr, epigraphy, Arabic inscriptions.

ДИНАР ЧЕКАНКИ КИШСКОГО МОНЕТНОГО ДВОРА ЭПОХИ ХОРЕЗМШАХА АЛА АД-ДИНА МУХАММАДА II

Аннотация

В данной статье проводится научное исследование серебряного динара, отчеканенного в городе Киш (современный Шахрисабз, Кашкадарьинская область, Узбекистан) в период правления Ала ад-Дина Мухаммада II из династии Хорезмшахов (1200-1220 гг. н.э. / 596–617 гг. х.). Монета весом 5,1 г и диаметром 26 мм подробно описывается с обеих сторон. Арабские надписи - включая шахаду, титул аббасидского халифа ан-Насира ли-Дин Аллаха, лакаб правителя, а также данные о монетном дворе и дате - полностью транскрибированы и переведены. Рассматриваются историческая роль Кишского монетного двора в средневековом Мавераннахре, денежные реформы Хорезмшахов и их политические отношения с Аббасидским халифатом.

Ключевые слова: нумизматика, Хорезмшахи, Ала ад-Дин Мухаммад II, Кишский монетный двор, Шахрисабз, динар, средневековая чеканка, Мавераннахр, эпиграфика, арабские надписи.

XORAZMSHOH ALOUDDIN MUHAMMAD II DAVRIDA ZARB ETILGAN KISH ZARBXONASI DINORI

Annotatsiya

Ushbu maqolada Xorazmshohlar sulolasining eng buyuk vakili Alouddin Muhammad II (milodiy 1200 - 1220, hijriy 596 - 617) davrida Kish shahrida (hozirgi Shahrisabz, Qashqadaryo viloyati, O'zbekiston) zarb etilgan kumush dinor ilmiy jihatdan tadqiq etiladi. Og'irligi 5,1 gramm va diametri 26 mm bo'lgan mazkur tanga ikkala tomondan batafsil tavsiflanib, yuzidagi va orqa tomondagi arabcha yozuvlar - kalima shahdat, Abbosiy xalifasi an-Nasir li-Din Allohning unvonlari, hukmdor laqabi hamda zarbxona va sana ko'rsatkichlari - to'liq o'qilib, tarjima qilinadi. Maqolada shuningdek Kish zarbxonasining o'rtaslar Movarounnahrida tutgan o'rni, Xorazmshohlar tanga islohotlari va Abbosiy xalifaligi bilan siyosiy munosabatlar masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlari: numizmatika, Xorazmshohlar, Alouddin Muhammad II, Kish zarbxonasi, Shahrisabz, dinor, o'rtaslar tangasi, Movarounnahr, epigrafika, arabcha yozuvlar.

Kirish. O'rtaslar Sharq numizmatikasi tarixiy-madaniy merosni o'rganishda tengsiz manba bo'lib xizmat qiladi. Tangalar, bir tomondan, davlatning iqtisodiy holatini, ikkinchi tomondan, uning siyosiy mafkurasini, sulola unvonlarini va geografik chegaralarini aks ettiradi. Xorazmshohlar sulolasi (1097–1231) davrida zarb etilgan tangalar Markaziy Osiyo numizmatikasining eng qimmatli qatlamini tashkil etadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi - Xorazmshoh Alouddin Muhammad II (H. 596–617 / M. 1200–1220) nomidan Kish (Shahrisabz) zarbxonasida zarb etilgan kumush dinorni har tomonlama o'rganishdir. Tadqiqot jarayonida tangananing fizik xususiyatlari, yuz va orqa tomondagi yozuvlarning to'liq

o'qilishi, tarixiy-siyosiy konteksti va xalqaro kataloglardagi o'xshash namunalar bilan taqqoslamasi amalga oshirildi. Kish zarbxonasidan chiqqan tangalar ilmiy adabiyotlarda kam tadqiq etilganligi sababli, mazkur namuna O'rtaslar Osiyo numizmatika faniga muhim hissa bo'lib qo'shilishi kutilmoqda.

O'rganilayotgan tangananing mavzusi bugungi kunda O'zbekiston Prezidenti tomonidan e'lon qilingan tarixiy va madaniy merosni muhofaza qilish, milliy o'zlikni anglash hamda qadimiy yodgorliklarni ilmiy jihatdan tadqiq etish bo'yicha davlat dasturlari bilan to'liq mos keladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Xorazmshohlar davri numizmatikasiga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu soha xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar

tomonidan turlicha darajada o'rganilgan. Stephen Albumning «Checklist of Islamic Coins» (2011) katalogi islom tangalarini tizimlashtirish sohasida fundamental manba bo'lib, Xorazmshohlar dinorlari A#1716–1721 raqamlari ostida keltirilgan [1]. C.E. Bosworthning «New Islamic Dynasties» (1996) asari sulolalarning xronologiyasi va genealogiyasini tushinishda muhim ahamiyatga ega [2].

Mahalliy tadqiqotchilar orasida Z.M. Bunyatovning «Gosudarstvo xorazmshoxov-anushteginiydov» (1986) asari Xorazmshohlar davlatining siyosiy tarixi va tangachilik tizimini o'rganishda asosiy manba hisoblanadi [3]. E.A. Davidovichning «Istoriya monetnogo dela Sredney Azii» (1960) asari esa Movarounnahrning pul muomalasi tarixini o'rganishda muhim ilmiy hissa qo'shgan [4]. B.D. Kochnevning «Numizmatika Xorezma XI–XIII vv.» (1999) asari esa Xorazmshohlar tangachiligini to'g'ridan-to'g'ri tadqiq etadi [6].

Zeno.ru xalqaro numizmatik ma'lumotlar bazasi va Numista platformasi Xorazmshohlar tangalarining etalon namunalari bilan taqqoslab o'rganishda bebaho manba bo'lib xizmat qiladi [8]. Shu bilan birga, Kish (Shahrisabz) zarbxonasida zarb etilgan tangalar adabiyotlarda kamdan-kam uchrashiga qarab, ular hali ham chuqur ilmiy tadqiqot talab etadigan noyob namunalar ekanligi aniq ko'rinmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tavsifiy-analitik, qiyosiy-tarixiy va tipologik metodlardan foydalanildi. Tanganing fizik xususiyatlari (og'irligi, diametri, metall tarkibi) o'lchanib, xalqaro numizmatik standartlar bilan taqqoslandi. Epigrafik tahlil metodidan foydalanib, arabcha yozuvlar o'qildi va tarjima qilindi.

Qiyosiy tahlil uchun Stephen Albumning islom tangalari katalogi (A#1716–1721), Numista xalqaro platformasi va SNA Tübingen ma'lumotlar bazasidan foydalanildi. Tanganing zarb sanasini aniqlashda paleografik tahlil va sulola xronologiyasi asosida ikki ehtimol ko'rib chiqildi.

Kish zarbxonasining tarixiy roliga oid ma'lumotlar yozma manbalar (Juvayni, Nasaviy), arxeologik tadqiqotlar va zamonaviy numizmatik adabiyotlar asosida sintez qilindi.

Tahlil va natijalar.

1. Xorazmshohlar sulolasi va Alouddin Muhammad II Xorazmshohlar sulolasi - rasmiy nomi Anushteginiylar - turkiy qullardan chiqqan Anushtegin G'arjanning avlodlari tomonidan asos solingan. Sulolaning birinchi mustaqil hukmdori Qutbiddin Muhammad I (1097–1127) «Xorazmshoh» unvonini rasman qabul qildi. Sulolaning haqiqiy qudrati II-Arslon (1156–1172) va ayniqsa uning o'g'li Tekish (1172–1200) davrida oshdi.

To'liq ismi: Ala ad-Dunya va ad-Din Abu-l-Fath Muhammad Sanjar ibn Tekish. Uning davrida Xorazmshohlar imperiyasi eng katta kengligiga yetdi - g'arbda Eron, shimolda Qipchoq dalalari, sharqda Afg'oniston va shimoliy Hindistongacha cho'zildi. Alouddin Muhammad II 1210 yilda Qoraxitoylarni, 1215 yilda esa G'uriylarni tor-mor etib, o'zini «Iskandar as-Soniy» deb atay boshladi. Biroq 1219–1220 yillarda mo'g'ul qo'shinlari tomonidan imperiya yakson etildi [7].

2. Kish (Shahrisabz) zarbxonasi

Kish (arabcha: كَيْش) - hozirgi Shahrisabz shahri, Qashqadaryo viloyati, O'zbekiston. Shahar IX–XIII asrlarda Somoniylar, Qoraxoniylar, Saljuqiylar va nihoyat Xorazmshohlar tasarrufida bo'ldi. Xorazmshohlar davrida shaharda o'z zarbxonasi bo'lib, bu yerda kumush va mis tangalar zarb etilgan. Kish zarbxonasining mahsulotlari Samarqand, Buxoro yoki Urganch zarbxonalariga nisbatan kam miqdorda bo'lganligi sababli, ular numizmatika kataloglarida noyob namunalar sifatida qayd etiladi [3].

3. Tanganing fizik tavsifi va tipologiyasi

Tahlil qilinayotgan tanga Xorazmshohlar davlatining Alouddin Muhammad II ibn Tekish hukmronligi davrida zarb etilgan kumush dinor hisoblanadi. Og'irligi ko'rsatkichi (5,1 gr) Xorazmshohlar dinorining standart vazniga to'liq mos keladi. Xalqaro kataloglarda ushbu sulolaga oid tangalar 3,1 dan 5,33 grammgacha bo'lgan diapazonda qayd etilgan (Numista, A# 1716–1721). 26 mm diametr esa «keng dirham» tipiga xos bo'lib, XII–XIII asr Markaziy Osiyo tanga iste'molidagi yirik format hisoblanadi [5].

Mazkur tanga tipologik jihatdan Stephen Albumning islom tangalari katalogidagi A#1716–1719 raqamlari ostida tavsiflangan Alouddin Muhammad II davri kumush dinorlari guruhiga yaqin turadi. Uning vazni, diametri, yozuvlarning joylashuvi hamda umumiy kompozitsiyasi ushbu guruh tangalarining asosiy belgilariga mos keladi [1].

4. Epigrafik tahlil

Tanganing ikkala tomonidagi yozuvlar nasx-kufiy xatida arabcha yozilgan.

Yuz tomoni (Avers): Markazda kufiy xatida kalima shahdat joylashgan:

الله رسول محمد | الله لا اله الا

Tarjimasi: «Allohdan boshqa iloh yo'q, Muhammad Uning rasuli». Chetki doira bo'ylab: Ala ad-Dunya va ad-Din — Muhammad Xorazmshoh.

Orqa tomoni (Revers): To'rtburchak ramka ichida to'rt qatorda yozuv joylashgan. Bu klassik Xorazmshohlar dinori dizayni bo'lib, kvadrat ichidagi yozuv tizimi IX–XIII asr islom tanga san'atining ajoyib namunasi hisoblanadi.

المؤمنين | امير المؤمنين | ناصر الملك عدل | الله الملك

1-jadval. Revers yozuvlarining o'qilishi va tarjimasi

Arabcha asl	Transliteratsiya	Tarjima
الملك لله	Al-mulku lillāh	Podshohlik Allohnkidur
عدل الملك	'Adl al-malik	Odil podshoh
الناصر	An-Nāšir	G'olib/Yordamchi (xalifa laqabi)
امير المؤمنين	Amīr al-mu'minīn	Mo'minlar amiri
سنة ...	Sanatu...	Yil (hijriy sana)

«Al-mulku lillāh» iborasi to'g'ridan-to'g'ri Qur'oni Karimdagi (3:26, 67:1) oyatlardan olingan bo'lib, hukmdorning ilohiy qudrat nomidan ish qilishi g'oyasini ifodalaydi. «An-Nāshir amīr al-mu'minīn» - Abbosiy xalifasi an-Nasir li-Din Allohning (1180–1225) unvoni. Xorazmshohlar bu unvonni tangalarga kiritish orqali o'z hukmronligini Islom dunyosida qonuniy sifatida ko'rsatmoqchi bo'lganlar [3].

5. Zarb sanasi masalasi

Tanganing pastki qismida «سنة» (sanatu - yil) so'zi aniq ko'rinadi. Mazkur namunada yilning to'liq raqami qisman noaniqligi sababli ikkita ehtimol mavjud:

- H. 596–600 (M. 1200–1204): Alouddin Muhammad II hukmronligining dastlabki yillari;

- H. 605–610 (M. 1208–1213): Imperiyaning eng kuchaygan davri.

Numizmatika kataloglari tahlili shuni ko'rsatadiki, Kish zarbxonasi tangalari asosan H. 600–615 (M. 1203–1218) yillarga to'g'ri keladi. Shu asosda mazkur tanganing H. 604–612 (M. 1207–1215) yillarda zarb etilgan bo'lishi eng ko'p ehtimollidir [6].

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'rganilgan kumush dinor Xorazmshohlar davri numizmatikasining muhim namunalaridan biri bo'lib, XIII asr boshlaridagi siyosiy, iqtisodiy va diniy jarayonlarni yoritishda

qimmatli manba sifatida xizmat qiladi. Tanganing Alouddin Muhammad II ibn Tekish hukmronligi davrida Kish (hozirgi Shahrisabz) zarbxonasida zarb etilganligi uning tarixiy va ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Tangadagi epigrafik ma'lumotlar o'rta asrlar musulmon davlatlariga xos bo'lgan siyosiy legitimlik va diniy qonuniylik g'oyalari aks ettiradi. Unda uchraydigan diniy formulalar, Abbosiy xalifasi nomi va hukmdor unvonlari Xorazmshohlarning o'z hokimiyatini islom dunyosi doirasida qonuniy asoslashga intilganligini ko'rsatadi.

Numizmatik jihatdan qaralganda, tanganing 5,1 gramm og'irlikka ega bo'lishi va kumushdan zarb etilgan davlat pul tizimida ma'lum standartlarga qat'iy amal qilinganligini ko'rsatadi. Kish zarbxonasida zarb etilgan tangalarning nisbatan kam uchrashi esa ushbu namunani O'rta Osiyo numizmatik merosining noyob yodgorliklaridan biri sifatida baholash imkonini beradi.

Taklif sifatida Kish (Shahrisabz) zarbxonasida zarb etilgan tangalarning keng qamrovli ma'lumotlar bazasini yaratish va xalqaro numizmatik kataloglar bilan hamkorlikni kuchaytirish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Kelajak tadqiqotlarda Shahrisabz muzeylaridagi namunalar bilan qiyosiy tahlil o'tkazish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR

1. Album, S. Checklist of Islamic Coins. 3rd ed. Santa Rosa: Stevenson Press, 2011.
2. Bosworth, C.E. The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996.
3. Буниятов З.М. Государство хорезмшахов-ануштегинидов 1097–1231. – Москва: Наука, 1986. – 231 б.
4. Давидович Э.А. История монетного дела Средней Азии XVII–XVIII вв. – Душанбе, 1960. – 340 б.
5. Федоров-Давыдов Г.А. Монеты рассказывают. – Москва: Наука, 1981. – 140 б.
6. Кочнев Б.Д. Нумизматика Хорезма XI–XIII вв. – Москва, 1999. – 180 б.
7. Muhammad II of Khwarazm. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Muhammad_II_of_Khwarazm (murojaat sanasi: 2025).
8. Zeno.ru - Oriental Coins Database. URL: <https://www.zeno.ru> (murojaat sanasi: 2025).
9. Rtveldzhe E.V. Monety s drevneyshikh vremen do nachala XX veka. – Toshkent, 2002. – 312 b.